

Azərbaycanın özü qədər əbədi

1969 2024

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycanı ilk rəhbərlik etməsindən 55 il ötür. Yarım əsrdən artıq bir dövrü əhatə edən epoxa xalqımızın və dövlətimizin ən şanlı inkişaf mərhələsidir.

Adətən, zaman keçdikcə tarixi hadisələrin obyektiv qiymətini vermək daha asan olur. Bu, tarixşünaslığın qəbul etdiyi formuldur. Heydər Əliyevin fenomenal şəxsiyyət ucalığı daimi öyrənilməsi vacib olan zəngin xəzinədir. Elm, əxlaq, mədəniyyət, cəsarət, sədaqət, mərdlik xəzinəsidir...

Tariximizin Heydər Əliyev dövrünü çoxsaylı istiqamətlərdə, kontekstlərdə təhlil etmək, araşdırmaq olar. Məsələn, Ulu Öndərin böyük qürur hissi ilə səsləndirdiyi "Mən hakimiyyətdə olduğum dövrdə bir qarış torpağımızı güzəştə getməmişəm" fikrinin həyatda necə gerçəkləşdiyinə diqqət edək.

Heydər Əliyevin hakimiyyətdə gəldiyi 14 iyul 1969-cu il tarixindən iki ay əvvəl 7 may 1969-cu il də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin qərarı ilə Azərbaycan SSR ilə Ermənistan SSR arasında sərhədin qrafik təsvirinin təsdiq edilməsi haqqında (№805-VII) Qərar qəbul edilmişdir. Qərarla deyilirdi: "Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti Azərbaycan SSR ilə Ermənistan SSR arasında Zaqafqaziya MİK tərəfindən təsdiq edilmiş sərhədin qrafik təsvirinin düzəliş-dirilməsinə dair Paritet komissiyasının Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti tərəfindən təqdim olunan materiallarını nəzərdən keçirərək qərara alır:

1. Azərbaycan SSR ilə Ermənistan SSR arasında Zaqafqaziya MİK tərəfindən təsdiq edilmiş sərhədin göstərilən respublikaların Paritet komissiyası tərəfindən 1:25.000 miqyaslı topoqrafik xəritələrin vərəqələrinə keçirilməsi və Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti tərəfindən təqdim olunmuş qrafik təsviri bəyənəlmə.

2. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin tapşırığına, respublika sərhədi təsvirinin müvafiq sahələrdə Ermənistan SSR nümayəndələri ilə birlikdə naturaya köçürülməsi bu il noyabrın 1-dək təmin etsin".

Sənədi Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin sədri M.İsgəndərov və katib Z.Şükürova imzalamışdır.

İlk baxışda qərarla qeyri-adi heç nə görünmür. Lakin bu qərarın altında nələt yatırdı? Bu qərar, ovləndə, özündə nəyi ehtiva edirdi?

Heydər Əliyev bu qərarla bağlı sonralar deyirdi: "Köhnə xəritələri çıxartmışdılar - 1929-cu ilin, 1930-cu ilin xəritələrini. İki-üç il danışıqlar getdi. Təəssüf ki, bu danışıqlar nəticəsində 1969-cu ilin may ayında, həqiqətən, Azərbaycanın Ali Soveti belə bir qərar qəbul etmişdir ki, həmin o səhəddə olan torpaqlar Ermənistanə mənsubdur və Ermənistanə verilməlidir. Qərara görə, Tovuzun, Qəbəbəyin, Qaxazın, Laçının və Gədəbəyin kəndlərinin bir hissəsi Ermənistanə verilməli idi. İyun ayında mən Azərbaycana rəhbər seçilən kimi bir ay müddətində bu məsələni təhlil etdim və həmin o qərardan imtina etdim. Moskvadan güclü təzyiq var idi. Deyirdilər ki, artıq qərar qəbul ediləcək icra etmək lazımdır. Nə qədər cəhd etdik ki, o qərar həyata keçsin, mən buna yel vermədim".

Araşdırma zamanı ortaya çıxan fakt əsasən acı təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik ki, sözügedən "humanist" qərarı imzalayan Məmməd İsgəndərovun qardaşı 1918-ci illərdə ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmişdi. Lakin ermənilər tərəfindən ailə faciəsi yaşamış bir insanın vəzifə karyerasını qorumaq, "yuxarıların" yanında yaxşı olmaq məqsədilə belə bir addım atması ağlasızdır. Biz bu cür hadisələrdən tarixi ibrət çıxarmalı və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü göz bəbəyi kimi qoruyan Heydər Əliyevin şəxsiyyətini örnək götürməliyik.

Bəli, Heydər Əliyevin həyat kərdosunun məhz Azərbaycanın ərazi bütövlüyü və toxunulmazlığı olması artıq o dövrdə də heç kimdə şübhə doğurmurdu.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan qarşı daim torpaq iddiaları irəli sürən ermənilərlə profilaktik iş apararı, onları bu zərərli tendensiyadan əl çəkməyə çağırarı Heydər

Əliyevin tapşırığı əsasında DTK da prosesi nəzarətə götürmüşdü. 1970-ci illərədək erməni millətçiləri "Qarabağ ərazisinin tarixən Ermənistanə məxsus olması" məsələsini açıq şəkildə qaldırırdılar. Bu "fəaliyyət"də əsas rol İrəvanın millətçi dairələri tərəfindən istiqamətləndirilən vilayət (keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti) ziyalıları və gənclərinin bir hissəsinə məxsus idi. 1972-1974-cü illərdə təkəvə vilayətin ərazisində Heydər Əliyevin tapşırığı əsasında Azərbaycan DTK-nın materialları əsasında 35 nəfər ermənişilli şəxslə profilaktika işləri aparılmış və onlara rəsmi xəbərdarlıq edilmişdi.

Heydər Əliyevin hələ DTK-nın sədri olduğu illərdə Azərbaycan ədəbi mühitində o dövr üçün böyük əks-səda yaratmış "Altıncıncı-növlü" nəsli'nin yetişməsinə müstəsna xidmətləri olmuşdur. Heydər Əliyev respublikaya rəhbərliyi dövründə fərqli ədəbi estetik görüşə malik yeni ədəbi nəsli forma-

laşmasına şərait yaratmış, yaradıcılıqlarına yüksək qiymət verərək onlara dövlət mükafatları, təltifləri verilməsini təmin etməklə qorunmuşdur.

Heydər Əliyev hansı dövrdə olursa-olsun, Azərbaycan xalqına xidmət edən şəxsləri yüksək qiymətləndirmiş, onlara yüksək dəyər vermişdir. Buna iki nümunə göstəririk.

Heydər Əliyev DTX əməkdaşları ilə görüşdə ictimaiyyət tərəfindən tanınmayan bir şəxs - Novruz Rızayev haqqında danışıq. Onun sovet dönməndəki xidmətlərini ictimaiyyətə belə açıqlayır: "Təvəzün edir, 1920-ci ildən sonra bir dəfə Mircafer Bağırov bu orqanın başında olub, onun da tərəcəmeyihəli və Azərbaycan xalqı qarşısında etdiyi cinayətləri sizə mələmudur. Qısa müddət, 1926-1928-ci illərdə Novruz Rızayev bu orqana rəhbərlik edibdir. Amma onun da başına çox böyük bələlər gətirilib, 1938-ci ildə onu həbs edib öldürüblər".

Heydər Əliyev N.Rizayevi və tənporvər bir ziyalı kimi xarakterizə edərək M.Bağırovun qrupunun məhkəməsi zamanı istintaq materiallarının içərisindən onun 1937-1938-ci illərdə Stalin repressiyasına qarşı yazdığı məktubunun tapılmasını bildirməklə istənilən şərəitdə xalqa xidmət etməyin ən gözəl əxlaq nümunəsi olduğunu vurğulayıb.

Heydər Əliyev bu cür insanlara həmişə hörmət edirdi. Novruz Rızayevin oğlu Kərim Rızayevi hi-mayosına alaraq onu yüksək dövlət vəzifəsinə təyin etməklə, onların ailəsinin qayğısına qalmışdır. Qeyd edək ki, Kərim Novruz oğlu Rızayev Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə Azərbaycan SSR Əlvan Metallurgiya İdarəsinin rəisi kimi mühüm dövlət vəzifəsi tutmuşdur.

İkinci bir nümunə isə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin liderlərindən olan M.Rəsulzadə ilə bağlıdır. Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi birinci dövrdə məzərin rəisi təyini olunmaq üçün namizədləri diqqətlə araşdırarkən Ulu Öndərə məruzə edirlər ki, bir nəfər yaxşı namizəd var, ancaq Rəsulzadənin qohumudur, ona görə düşünürük ki, olmaz. Heydər Əliyev tərəddüd etmədən Rəsulzadənin qohumunu həmin vəzifəyə təyin edir. Bu barədə Ulu Öndər Rəsulzadə ailəsi ilə görüşdə özü danışıq.

Ən böyük azərbaycanlı

Göstərdiyimiz nümunələr Heydər Əliyevin şəxsiyyətini səciyləndirən faktlar silsiləsinin, sadəcə, iki məqamıdır.

Heydər Əliyev fenomenindən danışıqarkən onun müstəqillik ideyalarına bağlılığından bəhs etməmək mümkün deyil. Hələ sovetlər dönməndə Ulu Öndərin Azərbaycan SSR-in dövlət himnini dəyişiklik edərək, mətnə "Respublika" sözü əlavə etməsinin maraqlı tarixçəsi var. Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR dövlət himnində "diyar" Azərbaycan dilinə dövlət dili statusunu verilməsi Heydər Əliyevin xalq qarşısında ən böyük tarixi xidmətlərindən biridir. Ulu Öndər bununla gələcək müstəqil dövlətçiliyin milli rəmzlərindən birini məharətlə qorunmuşdur.

Qeyd etməliyik ki, 1921-ci ildə Azərbaycan SSR Konstitusiyasında ana dilimiz haqqında heç bir maddə salınmamışdır. 1937-ci ildə isə Azərbaycan SSR Konstitusiyası layihəsində nəzərdə tutulurdu ki, dövlət dili türk dilidir. Moskvadan tapşırıq gəlir ki, həmin maddə çıxarılıb. Belə də olur, sonra isə bu məsələ tamamilə unudulur. Ulu Öndər Heydər Əliyev "xalqımız əsrlər boyu böyük sınaqlardan, çətinliklərdən keçmiş, ancaq öz məniyyətini, milliliyini, öz dilini itirməmişdir" söyləyərkən bu məsələ müstəsna xidmətlərindən olmasına baxmayaraq, bu tarixi uğuru xalqımızın böyük qələbəsi kimi qiymətləndirirdi. Əlbəttə, Heydər Əliyevin ana dili məsələsində prinsipial, qəti və bərhəmsiz mövqə tutması rus dilinin tam əleyhinə gətirməsi demək deyildi. O yaxşı başa düşürdü ki, SSRİ xalqlarının elmi, mədəni tərəqqisi, dünyaya çıxışı əsasən rus dili vasitəsilə həyata keçirilir. Dünyanın ən son elmi və mədəni nailiyyətləri ölkədə məhz ilk olaraq rus dilinə, sonra isə milli dil-lərə çevrilirdi. Buna görə də Ulu Öndər azərbaycanlıların ikinci dil kimi rus dilini mükəmməl bilmələrinin tərəfdarı kimi çıxış edirdi. Bö-yük rəhbər azərbaycanlıların yalnız ana dili çərçivəsində məhdudlaşmaq-qlarının da əleyhinə idi.

Heydər Əliyev ana dilinə münasibətdə Azərbaycan ədəbi dilini saflığının qorunması və inkişaf etdirilməsi xüsusi yer tuturdu. Ümummilli Lider ana dilinin saflığına çalışaraq bunu əlm, şair, yazıçılardan, bütövlükdə, ziyalı-lardan qotiyətlə tələb edirdi. Azərbaycan rəhbəri, hətta rəsmi top-

lantlarda bu məsələ barədə öz prinsipial mövqeyini açıq-aydın, birbaşa bildirirdi.

Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayında nitqində Heydər Əliyev ana dili haqqında uca səslə, çəkinmədən deyirdi: "Dil xalqın böyük sərvətidir. Ədəbi dilin tərəqqisi olmadan mədəni, mədəni tərəqqisi mümkün deyildir. ...Azərbaycan dili görülməmiş zirvələrə qalxmış, müasir poeziyanın və nəşrin, elm və texnikanın, kargüzərliyin və fəal ictimai-siyasi həyatın hərtərəfli inkişaf etmiş dilinə çevrilmişdir. Biz tam inamla dəyər bilirik ki, çoxəsrlik tariximizdə Azərbaycan dili heç vaxt belə zəngin, nüfuzlu və hörmətli olmamışdır. Lakin mədəniyyət və elmin səviyyəsi yüksəldikcə, həyatın axarı sürətləndikcə dilin təkmilləşməsinə, inkişaf etməsinə və zənginləşməsinə, onun öz ehtiyatının genişlənməsinə daha çox qayğı göstərmək lazımdır".

Ulu Öndərin sovetlər dönməndə inkişaf etdiriyi müstəqillik konsepsiyası onun sonrakı fəaliyyətinə də ana xəttini təşkil edirdi. Çünki Heydər Əliyevin dövlətçilik və müstəqillik təfəkkürü tarixi cəhətlərləndirilmişdir. O, ölənin əsri doxsanıncı illərin əvvəllərində Azərbaycan Ali Sovetinin iclasında ilk çıxışlarında Azərbaycanın müstəqil yaşaya bilməyəcəyi ilə bağlı irəli sürülən dilənt fikirləri rədd edərək müstəqillik konsepsiyasını irəli sürdü. Bu isə əsrin əvvəllərində iki qrupa ayrılmış Azərbaycan ziyalılarınin kəskin dilemması qarşısında müstəqillik ideyalarının tərəfdarlarının milli düşüncəsinin davamı idi.

Heydər Əliyevin müstəqilliklə bağlı bu düşüncələri məhz yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, tarixi şüurə əsaslandırdı. Ulu Öndər hələ Naxçıvanda Ali Məclisin Sədri vəzifəsində işlədiyi dövrdə Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi ilə bağlı ilk və kəskin addımları atmaq Azərbaycanın müstəqillik tarixinin ən böyük şəxsiyyətinə çevrildi.

17 noyabr 1990-cı il gününün müstəqillik tariximizdə müstəsna rolu var. Ölkəmizin həyatında dönmüş nəqətsə sayılan həmin öləmətdə hadisə Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ümummilli Liderin 1990-cı ilin iyulunda Naxçıvana qayıdışı və buradakı fəaliyyəti, milli dövlətçiliyimizin bərpası istiqamətində atdığı tarixi addımlar

Azərbaycanın müstəqillik tarixinin qızıl səhifələridir. 1990-cı il noyabrın 17-də Naxçıvan Ali Sovetinin sessiyasında Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə müstəqil Azərbaycan dövlətlikasının adını dəyişdirilməsi haqqında, "Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət rəmzləri haqqında" tarixi qərarlar qəbul edildi. "Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət rəmzləri haqqında" Qərara əsasən müstəqilliyimizin əsas atributlarından olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli bayrağı Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Bayrağı kimi qəbul olundu.

Bununla əlaqədar Ümummilli Lider Heydər Əliyevin öz əli ilə yazdığı Ali Məclisin Qərarında deyilirdi:

"Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi qərara alır:

1) İlk Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli Dövlət Bayrağı Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Bayrağı kimi təsis edilsin.

2) Naxçıvan Muxtar Respublikasının digər dövlət rəmzi - Dövlət Himni və gerbi haqqında məsələ

bahasına olursa-olsun, biz buna nail olmalıyıq. Biz bu yola düşməsək, bunu gələcək nəsillər edəcək. Və onlar, tarixi bizi bağışlamayacaq. İndi hər bir namuslu, qeyrətli azərbaycanlı gərək öz şəxsi mənafehlərini, imtiyazlarını unutsun, xalqın aqibəti, bu günkü və azad gələcəyi haqqında düşünsün. Xalqın müqəddəratı hər şeydən üstün olmalıdır. Azərbaycan xalqı birləşməli, öz müqəddəs doğma torpağını göz bəbəyi kimi qorunmalıdır. Azərbaycan Respublikası iqtisadi və siyasi müstəqillik yolu ilə getməli, tam istiqaliliyyət uğrunda mübarizə aparmalıdır. Xalq deputatlarını, bütün Azərbaycan xalqını bu yola dəvət edirik və əmin edirik ki, mən bu yoldan dönməyəcəyəm".

Tarix sübut edir ki, milli ideologiya xalqların özünüdərk prosesində və dünya xalqları içərisində öz yerini müəyyənləşdirməsində əsas faktorudur. Dövlət xalqın xalqanıdır. Dövlət olmadan xalq özünü realizə edə bilməz. Dövlət-Xalq vəhdətini yaratmaq üçün isə hökumət ideologiyası lazımdır. Heydər Əliyevin dövlətçilik təfəkkürü bunu realizə etməyə imkan verdi və məhz bu təfəkkürü o, azərbaycançılıq ideologiyasını yarada bildi.

Heydər Əliyev irsini ən yaxşı əxz etmiş siyasətçi, peşəkar tarixçi diplomat olan Prezident İlham Əliyev deməkdir: "Heydər Əliyev tarixin böyük bir hissəsidir. Onun əməlləri, bütün təşəbbüsləri bir məqsəd daşıyırdı - Azərbaycan xalqına xidmət etmək, ölkəmizi gücləndirmək, müstəqilliyimizi möhkəmləndirmək, demokratik cəmiyyəti qurmaq... Azərbaycanca bu siyasətin alternativini yoxdur".

Heydər Əliyevin ən böyük uğurlarından biri də özünün layiqli siyasi varisi kimi yetişdirməsidir. Məhz Heydər Əliyevin siyasi varisi Müzəffər Ali Baş Komandan 200 ilik məğlubiyət sindromuna 44 günə son qoyaraq bizə ən böyük zəfəri yazdı.

Qarşıdakı aylarda isə biz dünyanın ən mötəbər tədbirlərindən birinə - COP29-a evsahibliyi edəcəyik. Bu barədə Qazaxıstanın paytaxtı Astana şəhərində "ŞƏT plus" formatında görüşdə çıxış edən cənab Prezident İlham Əliyevin nitqində son nailiyyətlərimiz də öz əksini tapmışdır: "Azərbaycan multilateralizmi fəal şəkildə dəstəkləyir. Biz 2019-2023-cü illərdə Qoşulma Hərəkatına uğurla sədrlik etdik, onun global arenada nüfuzunu və gücünü möhkəmləndirdik, Hərəkatın institusional inkişafına töhfə verdik, üzv dövlətlərin dəstəyi ilə Hərəkatın Parlament Şöbəkəsini, Gənclər Təşkilatını təsis etdik, habelə Qadın Platformasının əsasını qoyduq. Təxminən 200 ölkənin yekdil dəstəyi ilə Azərbaycanı bu il COP29-a evsahibliyi edəcək. Biz Bakıda keçiriləcək COP29 çərçivəsində inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin arasında köpürü yaratmaq üçün səylərimizi əsirgəməyəcəyik və inkişaf etməkdə olan ölkələrin legitim maraqlarını nəzərə alaraq razılaşmanın öləd edilməsinə çalışacağıq. Azərbaycanın prioritetləri sırasındadır həm də iqlim dəyişikliyi-nin mənfi təsiri səbəbindən ekzis-tensial təhlükə ilə üzlaşan inkişaf etməkdə olan kiçik ada dövlətlərinə dəstək yer alır. Azərbaycan inkişaf etməkdə olan kiçik ada dövlətləri üçün xüsusi texniki yardım fondunun yaradılması təşəbbüsü ilə çıxış edib. Biz dünyada ən böyük beynəlxalq tədbir olan COP29-un keçirilməsinə hazırlıq istiqamətində ŞƏT ilə işi davam etdirəcəyik. Mən artıq ŞƏT-ə üzv dövlətlərin liderlərinə rəsmi dəvət məktubları ünvanlamışam və həmkarlarımızı noyabrda Bakıda görüşməyə dəvət edirik".

Azərbaycan xalqı öz gələcək inkişafını yalnız Heydər Əliyev siyasi kursunun davam etməsinə və Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin parlaq fəaliyyətində görür. Otən 55 ilin məhsuldar hadisələri, şəxsiyyətləri isə bu həqiqəti ən aydın şəkildə isbat edir.

Sadiq QURBANOV,
Milli Məclisin Təbii Ehtiyatlar,
energetika və ekologiya komitəsinin sədri